

УДК 338.4

Р.Е.ГУЛЯК

Харківська національна академія міського господарства

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МІСТО»

Розглянуто соціально-економічну природу міста, визначено його суттєві признаки та причини виникнення. Використовуючи методи узагальнення та аналізу існуючих трактувань, виявлено характер поняття «місто» та сформовано авторське бачення його дефініції.

Багатьма науками накопичено достатньо матеріалу, що описує і вивчає урбанізаційні процеси, розкриваючи регіональні, національні особливості формування, розвитку і функціонування міст в умовах різних суспільно-економічних формацій. Основою формування умов для накопичення матеріалу про різні сторони розвитку і функціонування міських поселень є вивчення теорії міста і глибокого розуміння ества самого поняття «місто». Саме цим займалися такі автори як М.Вебер, М.Глизирін, О.Бойко-Бойчук, Н.Гринчук, В.Бабаєв, О.Карлова [1, 3, 6-8, 10] та ін.

Міста, що формуються під впливом торгових, економічних, стратегічних та політичних чинників, поступово змінюють систему розміщення виробництва, притягують до себе необхідні території та поволі, але невідворотно накопичують умови для переходу до нової організації міського поселення. Науково-технічний прогрес, територіальна концентрація виробництва та формування на цій основі територіальних зв'язків і залежностей створюють екстенсивні і інтенсивні аспекти урбанізації. Внаслідок чого, питома вага міського населення досягає максимуму, що приводить, до появи агломерированного ефекту і на цій основі до появи нових форм міського розселення. Формами міського розселення являються, в першу чергу, місто, мегаполіс, агломерація. Безумовно, перелічені форми актуальні на теперішній час і викликають науковий інтерес, але приступаючи до їх розгляду, необхідно розуміти наступне. При будь-якому сценарному розвитку міст і появи їх нових форм, у фокусі уваги дослідження процесів урбанізації і першоосновою форм міського поселення, що розвиваються, завжди буде тільки місто. Тому поняття «місто» є базовим і потребує більш докладного вивчення.

Метою нашого дослідження є детальний аналіз поняття «міста», що здійснюється на основі виявлення його суттєвих та характерних ознак. Розуміння сутності поняття являється основною передумовою формування його дефініції. Означена мета реалізується завдяки методам формальної логіки, а саме абстрагування, ідеалізації, узагальнення та аналізу.

Підхід до наукових визначень різного роду через перелічення окремих властивостей і ознак об'єкту дослідження, за допомогою опису його характеристик є формою узагальнення. Теоретичні узагальнення спираються на сукупність точних і безперечних фактів, що відображають найбільш суттєві характеристики і пояснюють причини виникнення міста як форми середовища існування людини.

Історично джерелом саморозвитку середовища мешкання людини були тільки природні процеси. В ході суспільного розвитку до них приєднався такий елемент, як праця. Таким чином, історично складається економічно-соціальний і екологічний аспект еволюції середовища існування людини. Під впливом праці, як способу виробництва матеріальних благ, відбувається процес формування умов проживання і діяльності людини.

Зміст праці диференціюється по співвідношенню в ньому історичних, природних і соціальних складових. Ця диференціація виступає однією з головних причин відмінностей в процесі формування будь-якого поселення. При наявності територіальних відмінностей з відділенням промисловості від землеробства відділилося і місто від села, результатом чого стало відтворення штучного середовища. Тому, наявність певного простору, розподіл праці (сільськогосподарський і несільськогосподарський), особливості переважаючої форми власності, розвиток та розміщення продуктивних сил з рештою мають пряму дію на форму розселення. Отже, очевидно, що утворення міста як особливої форми поселення є частиною об'єктивного процесу, зумовленого концентрацією різних видів діяльності та інтенсифікацією соціальних процесів.

Ідеальний образ міста, що відображає об'єктивну реальність і наповнює нашу свідомість, при його логічному аналізі повинен бути представлений як явище, яке можливо зафіксувати за допомогою поняття. Інакше таке явища як місто неможливо буде навіть зафіксувати, не кажучи про його подальше вивчення. Процес вивчення міста як явища пов'язаний із звертанням дослідника до його поняття. Обумовлюється це тим, що поняття «місто» охоплює однорідні явища, а саме безліч існуючих міст, узагальнює, конкретизує їх та встановлює певні

сміслові межі.

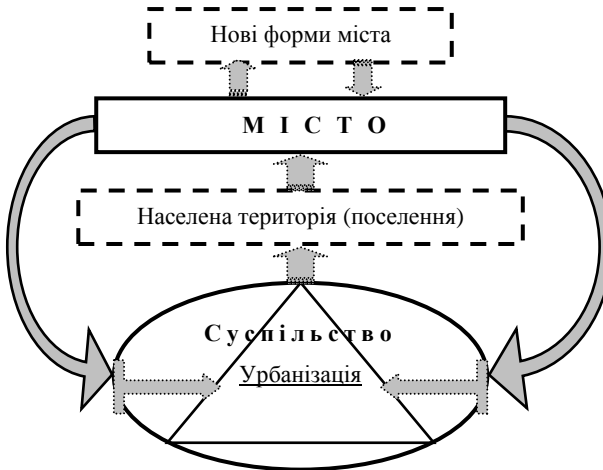
Місто як поняття визначається з позицій обсягу і змісту – його базових характеристик. Згідно законів формальної логіки за своїм обсягом поняття «місто» відноситься до виду загальних понять, які включають в себе велику кількість подібних явищ. За своїм змістом воно є конкретним поняттям, що позитивно окреслює існуюче явище та його суттєві ознаки, а не окремі властивості.

Щоб сформулювати в явному вигляді і зафіксувати зміст поняття «місто», необхідно звернутися до його явної дефініції. Ознаки і властивості міста при аналізі дефініції стануть фокусом уваги подальшого дослідження. Звертаючись до визначення використаємо логічну операцію, за допомогою якої встановлюється рід поняття та його видові відмінності. У разі створення дефініції визначуваною частиною буде місто, а визначальною буде його найближче родове поняття – поселення.

За своїм змістом поняття «місто» є відносним. Для розкриття суті міста необхідно вдатися до розуміння його зв'язку з селом. Місто і село – це об'єкти, що мають складну структуру та включають в себе різноманітні явища і процеси. На відміну від села, в місті з розвитком суспільних економічних відносин, сформувався інший спосіб отримання життєвих засобів. Замість використання природних процесів для власних потреб починається перетворення людиною природи. Виходячи з цього, правомірним буде твердження, що територіальне середовище людини формується під впливом суспільного виробництва, коли природна детермінованість самого середовища починає слабшати. Поселення представляє собою організований простір з визначеною межею, який заселено певною кількістю людей. Очевидним є взаємозв'язок простору, територіальних меж та проживаючого населення. Отже поселення виступає в якості населеного пункту з чітко встановленими межами та певною чисельністю населення. Кількість населення – перший і найпростіший критерій, яким користуються при визначенні статусу міста. Він є основним, а в деяких випадках і єдиним, зокрема для статистичних органів безлічі країн, у тому числі для України [9]. Проте мінімальна числова межа кількості проживаючих в містах різних держав значно відрізняється.

В ході узагальнення досліджуваного поняття отримано достатньо широке трактування. Видовими відмінностями у визначенні міста виступають істотно відмінні та специфічні ознаки. Звернемось до урбанізації, як до історично-об'єктивного процесу, у разі якого підвищується значення міст. Феномен збільшення міст і поява нових форм розсе-

лення, які слідують за селом, витікають з самої природи урбанізації та дії її механізмів, де ключовим моментом є те, що в процесі урбанізації територія постійно перетворюється в просторове середовище з іншим більш високим якісним рівнем. Такий перехід здійснюється через економічну діяльність людей, їх культуру, інфраструктурні зміни, містобудування, архітектуру і т.п. Оскільки урбанізація є результатом людської діяльності і розвитку суспільства, то міські процеси, які протікають у ньому, мають різний вияв себе в окремих населених територіях та в різних містах з їх специфікою. Вплив процесу урбанізації на місто і появу нових міських форм розселення відображений на рисунку.

Вплив урбанізації на створення міста та появу його нових форм

З рисунка видно, що урбанізація, як процес, породжений розвитком суспільства, напряду впливає на населену територію (поселення). Відбувається процес формування міста з урахуванням територіальних, економічних, етнічних і політичних особливостей, внаслідок чого йде його подальший розвиток з появою нових модифікацій. Зазначимо, що будь-яке поселення, як результат розвитку суспільства, має історичний характер з його певними внутрішніми зв'язками та закономірностями, сформованими у разі суспільного розподілу праці.

Правомірним буде ствердження того, що місто стає необхідним атрибутом повноцінного розвитку особистості за рахунок результатів діяльності людей. Діяльність населення міста ґрунтується переважно на несільськогосподарському виді праці. Останнє доповнення саме і

буде в корені відрізнати місто від селища. Певні умови в місті для повноцінного розвитку особистості та задоволення її потреб спричинені тим, що саме тут має місце висока ступінь різноманітності і інтеграції людської діяльності, яка вимагає наявності природно-ресурсних умов та науково-технічного рівня розвитку, що знаходять віддзеркалення в розвитку продуктивних сил за певних економічних, соціальних, та політичних умов. Усіма переліченими ознаками розкривається роль міста, як цілісної соціально-економічної системи, яка, розвиваючись, постійно підтримує своє існування.

Посилаючись на вищесказане та на аналіз визначень таких авторів, як О.Д.Богорад, О.М.Невелєв, В.І.Кравченко, К.В.Паливода, М.Вебер, В.М.Вакуленко, М.К.Орлатий, М.В.Глизирін, Л.Б.Коган, Ю.Ф.Дехтяренко [2, 4-7, 11, 12], стає зрозумілим, що дати всеоб'ємне визначення поняття «місто» – надзвичайно складна задача, що потребує оптимального за обсягом та коректного за структурою визначення міста. На основі проведеного дослідження сформулюємо авторське визначення поняття «місто». Місто – це історично обумовлена форма поселення, яка характеризується певною територією та чисельністю мешканців, має внутрішні зв'язки і закономірності подальшого розвитку, створює сприятливі умови для повноцінного розвитку особистості, які обумовлені різноманітністю людської діяльності, направленої на реалізацію можливостей міського простору за конкретних економічних, соціальних, політичних та інших умов.

Узагальнення дослідження дозволяє стверджувати, що місто є складною історично обумовленою соціально-економічною системою. Саме формування цієї системи є результатом розвитку суспільства, внаслідок чого місто виконує власні функції, які прискорюють суспільний прогрес. Також виявлено, що складність визначення поняття «місто» полягає, насамперед, у нинішній ситуації, коли з розвитком суспільства, науки та техніки поступово стирається межа між містом і селом та створюються нові типи міських поселень (мегаполіс, агломерація, урбанізовані зони, конурбації). Проте це не означає, що поняття «місто» повинно замінюватися іншими поняттями. Нові поняття повинні розкривати свою сутність, доповнюючи і видозмінюючи їх основу – поняття «місто».

Подальшого розгляду потребує аналіз сучасного міста як елементу в ієрархічній системі більших цілих, а саме в системі агломерації, регіону, держави, об'єднань країн та глобального соціально-економічного простору.

1.Бабаєв В.М. Сталий та безпечний розвиток мегаполіса: економічні, соціальні,

екологічні аспекти // Управління сучасним містом: Наук.-практ. журнал. – 2004. – №4-6 (14). – С.234 -241.

2.Богорад О.Д., Невелєв О.М. Регіональна економіка: Словник-довідник / За ред. М.В.Підмогильного. – К.: НДІСЕП, 2004. – 347 с.

3.Бойко-Бойчук О. Категорія «місто»: сутність, визначення // Управління сучасним містом: Наук.-практ. журнал. – 2005. – №3-4/7-12 (19-20). – С.47-59.

4.Вакуленко В.М., Дехтяренко Ю.Ф., Драпівковський О.І., Іванова І.Б. Економіка міст. – К.: Основи, 1997. – 245 с.

5.Вакуленко В.М., Орлатий М.К. Управління розвитком міста. – К.: НАДУ, 2006. – 389 с.

6.Вебер М. Город. – Л.: Наука, 1923. – 360 с.

7.Глызырин М.В. Управление социально-экономическим развитием города. – Новосибирск: Наука, 1983. – 200 с.

8.Гринчук Н. Вдосконалення управління великим містом на шляху соціалізації // Управління сучасним містом: Наук.-практ. журнал. – 2004. – №1-3 (13). – С.186-190.

9.Державні будівельні норми 360-92**, затверджені наказом Держкомміськстрою України №73 від 29.04.1996 р.

10.Карлова О.А. Вплив генезису на конкурентоспроможність міст // Економічні науки: Зб. наук. праць Черкас. держ. технолог. ун-ту. Вип.13. – Черкаси, 2005. – С.249-252.

11.Коган Л.Б. Быть горожанами. – М.: Мысль, 1990. – 205 с.

12.Кравченко В.І., Паливода К.В. Житлове будівництво і розвиток міст. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005 – 117 с.

Отримано 17.05.2008

УДК 330.101

І.А.ОСТРОВСЬКИЙ, канд. екон. наук, **К.С.ГОРБАЧОВА**

Харківська національна академія міського господарства

ПЕРСПЕКТИВИ Й СУПЕРЕЧНОСТІ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ХАРКІВЩИНИ

Аналізуються передумови й суперечності розвитку єврорегіону «Слобожанщина» як приклада диверсифікації міжнародних інтеграційних процесів в Україні.

Сталий розвиток регіонів України зіштовхується з проблемою вибору оптимальних рішень з участі в міжнародних інтеграційних процесах, інколи пошуку компромісу. Наприклад, вступ нашої держави до СОТ загострив проблему розвитку інших інтеграційних форм, які передбачають надання деяких пільгових режимів або інших винятків. Тому дуже актуалізувалися питання щодо використання спеціальних економічних зон або транскордонного співробітництва. Вступ до СОТ автоматично не робить націю більш багатого і прямо не сприяє зміні виробничого укладу. Членство в цьому клубі – це шанс провести регуляторну реформу, що зробить позитивний вплив на конкурентне сере-